

POTTASKEUGNEN I HORSAMO

Om pottaska i allmänhet

Pottaska är detsamma som saltet kaliumkarbonat och var den första kemiska produkten som utvanns från skogen. Dess främsta användningsområden har genom historien varit textilberedning, glastillverkning samt framställning av såpa, tvål och krut.

Pottaska ska ha använts redan av egyptierna 1000 f. Kr. vid tillverkning av glas. Det är också ett mycket gammalt rengöringsmedel och betmedel vid växtfärgning.

Namnet pottaska kommer från att beredningen i vissa fall skedde i lerpottor. För att få fram kaliumkarbonat brändes lövträd till aska. Askan efter den första bränningen förädlades på flera olika sätt. Vällid aska, så kallad bondeaska, fick man fram genom att tillsätta vatten så att askan blev som en deg och sedan bränna den i en ugn. Ett annat sätt var att laka ur askan med vatten och filtrera den genom halm, granris eller säckväv. Luten som blev kvar kokades sedan tills den blev torr.

Sverige exporterade stora mängder pottaska till textilindustrierna i England och Holland under 1600- och 1700-talet. Huvuddelen av tillverkningen skedde i Småland, Blekinge, Skåne, Halland och Västerbotten.

Pottasketillverkningen spelade en viktig roll för glasindustrin och såpsjuderierna, men det krävdes enorma mängder virke för att framställa pottaska. Beroende på träslag kunde det handla om upp till tre kubikmeter virke för att få fram ett kilo av den eftertraktade varan.

Lövved har högst halt av kaliumkarbonat och blev därför det vanligaste grundmaterialet vid pottasketillverkning. I södra Sverige användes aska från bok och ek och i Norrland användes främst björkved. Den omfattande avverkningen påverkade landskapsbilden.

Pottaskebränningen tros vara en av orsakerna till att Småland förlorade stora delar av sina bokskogar. Den ekologiska balansen i skogen rubbades också eftersom en stor del av råmaterialet var döda eller halvruddna träd som är viktiga för många arter av svampar, insekter och fåglar. Sedan mitten av 1800-talet tillverkas kaliumkarbonat i fabriker och råvaran är bergsalt istället för växtaska.

Pottaskeugnen i Horsamo

När tillverkningen av pottaska började här i Horsamo är tyvärr höljt i dunkel. Det skriftliga källmaterialet om tillverkningen och dess omfattning är mycket begränsat.

Martin Magnusson, som är lantbrukare i Ryd, berättar här om vad han hört av sina förfäder om verksamheten här i Horsamo.

Detta är berättelser som jag hört av min morfar 1862 - 1955 och som han i sin tur mestadels hört av sin far 1825 - 1885 i en del fall bestyrkta av min farmor 1848 - 1939. Pottaska har bränts under lång tid i Horsamo, enligt deras berättelse. Kanske ända från 16-1700-talet, då pottaska var en betydande export och handelsvara.

Under riksdagsman Peter Mårtenssons tid 1802 - 1854 brändes mycket pottaska i Horsamo. Den såldes eller användes till framställning av såpa.

Enligt berättelser användes såpan som tvättmedel men även vid sk. stampning av vadmalstyg, vid Peter Mårtenssons anläggning i Kappeléd. Troligen såldes pottaskan även till glasbruket i Gyllenfors.

Askan framställdes i Horsamo av björkved, som torpare och drängar högg och körde fram. Askan renades och den sämre askan ströddes ut på åkrar och tegar. Gräs och klöver växte då bra och kunde skördades tidigt. Peter Mårtenssons kor mjölkade så bra, dubbelt så mycket som andra bönders, att en del folk i bygden trodde att Peter Mårtensson var trollkunnig.